КНЯЗЬКОВА Любов
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6681-980X

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Вступ

23 червня 2022 року країни члени Європейського Союзу проголосували за надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Обрання курсу на інтеграцію до Європейського співтовариства та наближення української правової системи до європейських та світових стандартів, необхідність введення до законодавства України положень, які певний час існують у Європейському законодавстві актуалізували необхідність дослідження Європейських соціальних стандартів. Приєднання України до міжнародних конвенцій, урахування міжнародної судової практики є одними із умов забезпечення стабільності та розвитку прав людини і застосування визнаних міжнародних стандартів в сфері прав людини та громадянина.

Євроінтеграція є конституційним курсом нашої держави, який передбачає зближення з Європейським Союзом та стратегічний план щодо вступу до інтеграційного об'єднання. Вона передбачає проведення реформ, тому з моменту проголошення цього курсу законодавство України послідовно реформується, враховуючи принципи та стандарти європейського законодавства. Сутність цих процесів полягає в тому, що одні й ті самі правові явища слід розуміти та врегульовувати однаково в Україні та в країнах-учасниках Європейського співтовариства. Вважаємо, що адаптація національного соціального законодавства до законодавства ЄС є однією з першочергових умов євроінтеграції України, оскільки для європейських держав одне з найголовніших завдань високий рівень соціального захисту населення та забезпечення належних стандартів матеріального забезпечення населення при настанні соціальних ризиків.

Сучасний стан законодавства та тенденцій розвитку адаптації соціального законодавства України до законодавства ЄС є актуальним та важливим і з огляду на те, що система соціального захисту в Україні має недоліки. Деякі нормативні акти у галузі соціального забезпечення приймаються без врахування фінансових можливостей держави, що ускладнює механізм реалізації соціальних прав громадян. Невиконання нормативних актів, які встановлюють пенсії та соціальні виплати не виконуються, що спричиняє звернення громадян до суду. Лише у 2019 р. до місцевих адміністративних

судів надійшло майже 73 тисячі позовних заяв у спорах з приводу реалізації публічної політики у сфері праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян. Більшу частину з них становлять позови щодо обов'язкового державного пенсійного страхування – приблизно 50 тисяч справ, а це 68 відсотків усіх соціальних спорів. Варто звернути увагу і на велику кількість справ щодо внутрішньо переміщених осіб. На розгляд суди отримали понад 10 тисяч справ. На жаль, не втрачають актуальності спори щодо соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. За результатами статистичного аналізу за рік до судів надійшло майже 9 тисяч справ цієї категорії. Суди першої інстанції задовольняють приблизно 84 % позовів у соціальних спорах. Це досить високий показник, який свідчить про масовість порушення державою прав громадян [1, с. 11]. Тому для України важливо якомога швидше наблизити систему соціального захисту населення до тих моделей, які традиційні для європейських держав. У рамках цієї політики важливо продовжити подальшу адаптацію соціального законодавства України до законодавства ЄС.

Слід відзначити, що у Європейській спільноті, частиною якої бачить себе Україна, права людини та їхній захист, цінність людського життя і здоров'я, усвідомлення необхідності задоволення соціально-економічних потреб населення є фундаментальними, тому на сьогодні перед державою постає низка викликів, пов'язаних із необхідністю комплексного реформування вітчизняної соціальної сфери згідно з європейськими принципами і стандартами права. Тож дослідження європейських соціальних стандартів один з інструментів гармонізації законодавств України та Європейського Союзу [2, с.2].

Для юридичної науки не новим є інтерес дослідників до питань європейських стандартів та соціального законодавства нашої держави у контексті його проблем та напрямів удосконалення. Тому загалом у вітчизняній правовій доктрині багато вчених приділяли увагу питанню європейських соціальних стандартів, такі як: К.В. Бориченко, Н.Б. Болотіна, Н.М. Вапнярчук, О.В. Гуріна О.В., І.О. Іртищева, К.П.Коваль, Л.Ю. Малюга, Я.Я. Мельник, А.В. Міщенко, В.В. Новицький, О.М. Работін, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, М.М. Шумило, О.І. Ярошенко та ін. Однак, вважаємо, що на підставі вагомих здобутків вчених та з урахуванням розвитку суспільства необхідне поглиблення наукових знань, доповнення існуючих досліджень та встановлення нових висновків та результатів, що сприятиме імплементації Європейських соціальних стандартів у законодавство України.

Враховуючи зазначене, мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад, законодавства та судової практики щодо захисту соціальних прав виявити рівень відповідності законодавства України Європейським соціальним стандартам і сформулювати теоретико-практичні пропозицій щодо оптимізації адаптації законодавства України до соціального законодавства Європейського Союзу.

1. Соціальні права в системі прав людини

Як кандидат на вступ до Європейського Союзу, Україна повинна чітко усвідомлювати необхідність зміни пріоритетів соціальної політики та формувати власну модель соціального розвитку з урахуванням її адаптації до сучасних тенденцій, дотримуючись при цьому основних європейських принципів справедливості, запобігання дискримінації та підтримка рівних можливостей. Перебуваючи у важких соціально-економічних умовах, що посилюються військовою агресією Росії та втратою значної частини економічного й людського потенціалу, основ-ними завданнями соціально-економічного розвитку є формування дієвої системи соціального захисту, боротьба з бідністю й розвиток людського капіталу на основі соціального консенсусу і балансу між різноспрямованими цілями соціального забезпечення й економічної ефективності господарюючих суб'єктів [3, с.6].

Захист соціальних прав громадян досліджується вченими всього світу, адже саме соціальні права декларують права людини на працю, гідний рівень життя, соціальне забезпечення, соціальний захист, тощо. Що стосується України, то проблема захисту соціальних прав має свої особливості. Проголошені державою соціальні права не завжди гарантовані надійним механізмом їх реалізації. В євроінтеграційних умовах питання захисту саме соціальних прав потребує належної уваги, оскільки можливість ефективного судового захисту є умовою до вступу України в європейське співтовариство, умовою розвитку демократії та становлення України як соціальної держави [4, с.4].

Право на соціальний захист належить до соціальних прав людини, механізм забезпечення яких розроблений для створення умов гідного життя кожної особи, створення належних умов для розвитку особистості, підтримання належного рівня добробуту, забезпечення підтримки й роз-витку людської гідності. Забезпечення права на створення для людини належного рівня життя є визначальною ознакою соціальних прав людини. Значення соціальних прав визначено у Загальній декларації прав людини 1948 р., відповідно до Преамбули якої права людини мають сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі особи, при цьому їх здійснення залежить від структури й ресурсів кожної держави [5].

В Конституції України визначено, що найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Згідно з основним Законом України, проголошення і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [6]. Аналіз зазначених положень свідчить про те, що держава не тільки слід-кує за реалізацією прав і свобод громадян, а навпаки, приймає активну участь у реалізації цих прав.

Слід відзначити, що соціальні права мають міжнародне значення, про що свідчить те, що основні з них встановлені міжнародними пактами. Так Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.

підкреслює роль соціальних та економічних прав у забезпеченні правового статусу особи: «ідеал вільної людської особистості, вільної від страху і нужди, може бути здійснений, тільки якщо будуть створені такі умови, при котрих кожний може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами так само, як і своїми громадянськими і політичними правами» [7].

Визначення соціальних прав міститься у словнику-довіднику термінів з Європейської інтеграції, у якому соціальні права визначаються як: 1) сукупність прав індивіда у соціальній сфері, що полягають у можливості набуття соціальних благ, володінні, користуванні та розпоряджанні ними та їх захисті або вчиненні певних дій у соціальній сфері; 2) сукупність конституційних прав індивіда, що визначають юридичні можливості людини претендувати на отримання матеріальних благ від держави за настання певних умов; 3) правові норми, які визначають місце людини в соціальній сфері суспільства, забезпечують їй можливість мати, користуватися і розпоряджатися соціальними благами [8, с. 286].

На думку В. Крижної соціальні права та свободи людини громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері, що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності, соціального захисту та охорони здоров'я. До них належать: право на охорону здоров'я, право на житло, право на матеріальне забезпечення в старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника тощо, право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (харчування, одяг, житло) [9, с.70].

Відомий теоретик України професорка О.Ф. Скакун визначає що, «соціальні права людини – це можливості (свободи) особи вільно розпоряджатися своєю робочою силою, використовувати її самостійно або згідно з трудовим договором, тобто право на вільну працю (вибір виду діяльності, нешкідливі умови праці, гарантований мінімальний розмір заробітної плати тощо), право на соціальне забезпечення, відпочинок, освіту, гідний рівень життя тощо» [10, с. 196].

Погоджуємося з позицією відомого вченого у галузі теорії права П.М. Рабіновича, який визначає соціальні права як «певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку у конкретно історичних умовах, зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства та мають бути загальними, рівними для всіх людей» [11, с. 14].

На нашу думку, соціальні права – по-перше, це такі права людини, які забезпечують саме існування людини, можливості людини перш за все розвиватися фізично та реалізувати себе у житті суспільства. Соціальні права відображають взаємовідносини між людьми у сфері праці та соціального захисту, а також характеризують основні умови існування. Такі права ґрунтуються на ідеях рівності та справедливості. Значущість соціальних прав, їх юридичне закріплення розкривається саме у здатності привносити у право людину як соціальну цінність. Вважаємо, що соціальні права виникають у

результаті саме взаємодії людини і держави, їх спільної взаємодії з метою досягнення певних соціальних стандартів. Отже, на нашу думку, соціальні права передбачають не стільки обов'язок держави утримуватися від тих чи інших дій, а навпаки – її обов'язок створювати належні умови для соціального розвитку людини, її соціального захисту і соціальної безпеки, у зв'язку з чим для їх реалізації необхідна наявність комплексного і взаємоузгодженого законодавства, яке б чітко регламентувало порядок призначення соціальної допомоги, пенсій-ного забезпечення, надання соціальних послуг. Однак, слід відзначити, що соціальні права людини та рівень їх забезпечення тісно пов'язані з рівнем економічного розвитку держави, а також з її об'єктивною спроможністю здійснювати соціальну допомогу людині у всіх випадках, коли вона цього потребує. Проголошення соціальних прав без створення надійного механізму їх реалізації не сприяє матеріальному добробуту у суспільстві, а навпаки створює у людини недовіру до влади та може викликати неповагу до приписів держави.

Якщо розглядати історію виникнення і розвитку прав людини, то соціальні права відносяться до прав другого покоління прав людини. На відміну від прав першого покоління соціальні права є результатом узгодженості між суспільством і владою, тому що можливість забезпечення тих чи інших соціальних прав залежить від економічних можливостей держави, від співвідношення працюючих та тих громадян, які потребують соціального забезпечення. Держава допомагає працюючим громадянам отримати та примножити їхні блага, а разом з цим і коло прав. Що стосується громадян, які з об'єктивних причин не здатні самостійно утримувати себе, держава зобов'язана надати їм певний матеріальний мінімум матеріальних благ. Реалізація соціальних прав громадян безпосередньо залежить від стану економіки і ресурсів суспільства. Ступінь захищеності цих прав залежить не тільки від наявності досконалого правового механізму їх реалізації, а й від відповідності цієї категорії прав економічному потенціалу суспільства. І для кожної країни цей показник різний, тому друге покоління прав людини вважають менш універсальним. Натомість самі по собі соціальні права відрізняються від громадянських і політичних ще й меншою визначеністю і чіткістю формулювань. Фундаментом багатьох соціально-економічних нормативів слугують досить загальні й широкі поняття, такі як «справедливий», «гідний», «задовільний», «розумний» і т. п [12, с. 783-785].

Саме реалізація соціальних прав, забезпечення надійного механізму їх охорони сприяє створенню соціальної держави, досягненню стабільності, забезпечує належний рівень соціальної безпеки держави.

До соціальних прав відносяться: право на працю; право на відпочинок; право на страйк; право на освіту; право на доступ до культурних цінностей; право на безпечне навколишнє середовище; право на створення сім'ї; право на свободу світогляду і віросповідання; право на до-статній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; право на охорону здоров'я; право на соціальний захист; право

на доступ до досягнень науки і культури; право на свободу пересування; право на медичне обслуговування; право працівників на справедливі безпечні та здорові умови праці; право на рівну винагороду незалежно від статі, походження, кольору шкіри, право працівників на рівні можливості та рівне ставлення до них у вирішенні питань щодо працевлаштування без дискримінації за ознакою статі; право працівників на проведення соціального діалогу на підприємстві; право на участь в управлінні виробництвом, право працівників на об'єднання у професійні спілки; право працівників та роботодавців на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, та ін.

Система соціальних прав визначається Європейською соціальною хартією (переглянутою), яка виділяє наступні соціальні права: на працю (ст. 1); на справедливі умови праці (ст. 2); на безпечні та здорові умови праці (ст. 3); на справедливу винагороду (ст. 4); на створення організацій (ст. 5); на укладання колективних договорів (ст. 6); право дітей та підлітків на захист (ст. 7); право працюючих жінок на охорону материнства (ст. 8); на професійну орієнтацію (ст. 9); на професійну підготовку (ст. 10); на охорону здоров'я (ст. 11); на соціальне забезпечення (ст. 12); на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); на користування послугами соціальних служб (ст. 14); право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства (ст. 15); право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 16); право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 17); на захист від бідності та соціального відчуження (ст. 30); на житло (ст. 31) [13].

Європейські країни у основних законах закріплюють основні соціальні права. Отже, Конституція Польської Республіки у Розділі 2 «Свободи, права та обов'язки людини і громадянина», закріплює наступний перелік соціальних прав і свобод: право на працю (ст. 65); право на безпечні гігієнічні умови праці та відпочинок (ст. 66); право на соціальне забезпечення у випадку непрацездатності та після досягнення пенсійного віку (ст. 67); право на охорону здоров'я (ст. 68) [14]. Конституція Португалії передбачає: право на соціальне забезпечення та солідарність (ст. 63); право на охорону здоров'я (ст. 64); право на житло (ст. 65); право на гідні умови життя (ст. 66); права щодо захисту сім'ї (ст. 67); права щодо захисту батьківства та материнства (ст. 68); права на захист дитинства та молоді (ст. 69, ст. 70); права інвалідів (ст. 71) та права осіб похилого віку (ст. 72) [15].

Аналізуючи проблему соціальних прав, ми дійшли висновку, що спори серед науковців щодо визначення правової природи соціальних прав людини мають результатом відсутність чітко визначених гарантій їх захисту. Таке становище зумовлено тим, що більшість соціальних прав, у тому числі й право на соціальних захист, повинні лише визнаватися державою і нею гарантуватися, тим не менше, такі права підлягають не лише фіксації, а й детальній правовій регламентації та розробці дієвого механізму їх здійснення, охорони та захисту.

Вони не реалізуються автоматично, а потребують значних коштів і відповідних рішень компетентних органів.

Право на соціальний захист належить до соціальних прав людини, механізм забезпечення яких розроблений для створення умов гідного життя кожної особи, забезпечення підтримки й розвитку людської сутності. Спрямування права на забезпечення людині достойного рівня життя є визначальною ознакою соціальних прав людини. Значення соціальних прав визначено у Загальній декларації прав людини 1948 року, відповідно до Преамбули якої права людини мають сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі особи, при цьому їх здійснення залежить від структури й ресурсів кожної держави [5].

Актами ООН, МОП, Ради Європи на держав-членів співтовариства покладаються зобов'язання забезпечувати, право на соціальний захист за допомогою національних ресурсів і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і зусиль кожної держави, повне дотримання права на соціальний захист усіма належними способами у максимальних межах наявних ресурсів. Але слід відзначити, що такі зобов'язання є надто розмитими, а оцінка їх виконання має ознаки суб'єктивізму. Як наслідок, цілком логічним є висновок про відсутність закріплених на національному та міжнародному рівнях чітко визначених та ефективних гарантій права на соціальний захист. Відсутність чітких формулювань у визначенні змісту окремих компонентів права на соціальний захист (права на грошові виплати, права на соціальне обслуговування тощо) має наслідком наявність значних перешкод у можливості їх реалізації з огляду на обмеженість економічних ресурсів. Прикладом цього може стати закріплене ст.63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 р. [16] право на перерахунок пенсії військовослужбовців та працівників органів внутрішніх справ. Починаючи з 01.01.2016 р. пенсіонери органів внутрішніх справ відстоювали свої права щодо перерахунку пенсій спочатку у зв'язку з реорганізацією міліції та створенням нової інституції – Національної поліції України, а з 01.12.2019 р. – у зв'язку зі збільшенням грошового забезпечення поліцейським.

На сьогодні органами Пенсійного фонду України при перерахунку пенсій за вислугу років працівникам органів внутрішніх справ у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення поліцейських з 01.12.12019 р. склалась практика обмеження максимального розміру пенсій десятьма прожитковими мінімумами на підставі Закону України від 08.07.2011 р. № 3668-VI «Про заходи законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [17].

Обмеження граничного розміру пенсії десятьма прожитковими мінімумами введено в дію Законом України від 08.07.2011 р. № 3668-VI «Про заходи законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», яким внесені зміни у статтю 43 [16]. Однак така практика не відповідає статті 17 Конституції України, адже норми-принципи частини п'ятої статті 17

Конституції України щодо забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними та мають безумовний характер. Тобто заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, зокрема у зв'язку з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами не можуть бути скасовані чи звужені. Обмеження максимального розміру пенсії, зазначеної категорії осіб порушує основні конституційні гарантії щодо безумовного забезпечення соціального захисту осіб, передбачених частиною п'ятою статті 17 Конституції України, які зобов'язані захищати суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність України. Також слід відмітити, що відсоткове співвідношення, встановлене статтею 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 р. № 2262-XII [16], уже призначеної пенсії до складових грошового забезпечення (окладу) є сталим, оскільки визначається на день призначення пенсії, а не перерахунку раніше призначених. Крім того обмеження розміру пенсії десятьма прожитковими мінімуми порушує принцип незворотності нормативно-правових актів у часі, що передбачений статтею 58 Конституції України. Водночас ухвалою Верховного Суду від 30.11.2022 р. у справі № 380/24477/21 колегія суддів передала справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою відступу від сформованої позиції, що аргументовано, зокрема, таким. Гарантією належного пенсійного забезпечення осіб, які отримують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та де-яких інших осіб» від 09.04.1992 р. № 2262-XII, є право на безумовний перерахунок розміру пенсії у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за Законом № 2262-XII, на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України. У разі якщо внаслідок перерахунку пенсій, розміри пенсій звільненим із служби військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, є нижчими, зберігаються розміри раніше призначених пенсій. Таке право за своєю суттю направлене на збільшення розміру виплачуваної пенсії, а гарантія дотримання конституційного права на соціальний захист, зокрема щодо недопущення зменшення такого розміру у випадку перерахунку пенсії, забезпечена виплатою пенсії в раніше встановленому розмірі [18, с.127-128].

Крім того, Європейський суд з прав людини зауважив, що одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, між іншим, вимагає щоб при остаточному вирішенні справи судами їх рішення не викликали сумнівів (рішення ЄСПЛ від 28 листопада 1999 р. в справі «Брумареску проти Румунії» (*Brumarescu v. Romania*) № 28342/95, § 61) [19]. Якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру

громадськості до судової системи (рішення ЄСПЛ від 29 листопада 2016 р. «Парафія греко-католицької церкви міста Люпені та інші проти Румунії» (*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania*), № 76943/11, § 123) [20]. Судові рішення повинні бути розумно передбачуваними (рішення ЄСПЛ від 22 листопада 1995 р. «С.В. проти Сполученого Королівства» (*S.W. v. The United Kingdom*), № 20166/92, § 36) [21].

Надана судам роль в ухваленні судових рішень якраз і полягає в розвіюванні тих сумнівів щодо тлумачення, які існують, оскільки завжди існуватиме потреба в з'ясуванні неоднозначних моментів і адаптації до обставин, які змінюються [22].

Тим не менше, не дивлячись на теоретичні та практичні проблеми у сфері забезпечення права на соціальний захист, варто відзначити його значну соціальну спрямованість, яка полягає у створенні для людей, які опинилися у станах матеріальної незабезпеченості чи соціального неблагополуччя, зумовлених соціальним ризиком, достойного рівня життя [23, с. 75].

Слід відзначити, що соціальні права, як правило, мають похідний характер від так званих класичних прав. Цілком погоджуємося з думкою І.Я. Сенюти про те, що «право на охорону здоров'я є конкретизацією права на життя як природного права особи, оскільки відображає загальнолюдські цінності турботи про збереження фізіологічного та психологічного здоров'я особи, слугує фундаментом для формування людини у фізичному й психоемоційному відношенні» [24, с. 125]. Аналогічного висновку можна дійти під час характеристики права на соціальний за-хист.

Конституція України закріплює соціальні права у статті 46, яка визначає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [6].

Серед міжнародних документів, які закріплюють право громадян на соціальний захист необхідно виділити також Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [25]; Декларацію про право на розвиток [26]; Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [27]; Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва [28]; Конвенцію про статус біженців [29] тощо.

Але слід відзначити, що соціально-економічна ситуація в Україні, стан забезпечення прав людини в соціальній сфері й розвиток правового регулювання соціальної політики за роки незалежності трактувались переважно як політичні категорії, що приймаються здебільшого для швидкого реагування на прямі загрози в соціальній сфері, а не для подолання системних диспропорцій, що сформувалися у державі й суспільстві [30, с.166-167].

Таким чином, з метою відповідності законодавства України про соціальне забезпечення європейським соціальним стандартам, а також для узгодження та

ліквідації протиріч та прогалин вважаємо за необхідне провести кодифікацію нормативних актів, що регулюють соціальні права громадян України.

При прийнятті Закону України «Про державний бюджет» враховувати видатки на забезпечення соціальних прав громадян України з метою їх належної реалізації.

2. Європейські соціальні стандарти: поняття та правовий зміст

Проголошення України не тільки правовою, але й соціальною державою, прагнення міжнародного співтовариства до всесвітнього та системного розвитку прав людини знайшли своє втілення у формуванні на міжнародному рівні та закріпленні міжнародно-правовими засобами стандартів прав людини. Однак у зв'язку із впровадження в міжнародне публічне право та національне законодавство держав-членів світової спільноти доктрини соціальної держави виникла об'єктивна необхідність виділити серед переліку міжнародних стандартів самостійну групу – міжнародні соціальні стандарти.

Саме вони знайшли своє закріплення у таких важливих міжнародних актах, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Європейська соціальна хартія 1961 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., низка конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці, присвячені соціальному забезпеченню та страхуванню, та інші документи. Для з'ясування сутності міжнародних соціальних стандартів необхідно визначити що розуміється під стандартом. Поняття «стандарт», у широкому розумінні, – взірець, еталон, модель, норма, зразок. Але стандарт – не тільки зразок, а й норма і це означає, що він потребує закріплення у нормативно-правовому акті. У законодавстві України термін «стандарт» використовується у багатьох нормативних актах. Наприклад, згідно Закону України «Про вищу освіту» стандартом вищої освіти є сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти і навчання, засіб діагностики якості вищої освіти та нормативний строк навчання [31]. У ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» соціальні стандарти визначено як встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій [32]. Однак вищезазначений Закон передбачає лише один державний соціальний стандарт: прожитковий мінімум, який визнано базовим соціальним стандартом. На його основі визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти. Закон визначає державні соціальні стандарти як соціальні норми і нормативи, які визначено як показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами. А державні

соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий прожиткового мінімуму. Крім того законодавчого закріплення набув прожитковий мінімум. Прожитковий мінімум – це вартісна величина набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

У світовій практиці люди, які мають рівень доходів, менший за прожитковий мінімум, вважаються бідними. Наприклад, у країнах ЄС бідною вважається особа, чиї доходи становлять менше 60 % від середнього доходу на душу населення по країні Євросоюзу, де вона проживає [33, с.654].

Слід зауважити, що законодавство України прожитковим мінімумом визначає мінімум за межами якого неможливо підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних і культурно зумовлених нормативів. Однак світова наука визначає бідність як неможливість через нестачу коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Таким чином, відмінність, у розумінні прожиткового мінімуму полягає в тому, що за першим – бідними вважаються всі ті, хто живе нижче за визначений суспільством мінімальний рівень, а за другим – ті хто живе нижче за певний фактичний середній стандарт суспільства.

Перш ніж перейти до розгляду європейських стандартів необхідно розглянути міжнародні соціальні стандарти, оскільки європейським стандартам притаманні ознаки міжнародних стандартів. Однак європейські стандарти обмежені регіональною ознакою.

Світова наука під міжнародним соціальним стандартом розуміє закріплений у міжнародному нормативному акті або договорі загальнови-знаний рівень реалізації прав у сфері праці, соціального забезпечення та освіти. Міжнародні соціальні стандарти – це норми, які закріплені в між-народно-правових актах, що визначають належні умови життєдіяльності людей, забезпечують соціальний розвиток особи та соціальний захист. Міжнародні стандарти мають бути сприйняті законодавством кожної держави шляхом підписання та ратифікації міжнародних договорів, а у подальшому повинні бути розвинені і пристосовані до існуючих в цій країні умов.

Слушною є думка О.М. Руднєвої, яка вказує на те, що «саме у міжнародних стандартах відображається якісний рівень розвитку право-вих цінностей, досягнутий світовою цивілізацією та нерозривно пов'язаний із правовою культурою людства [34, с.13].

На думку Т.М. Слінько міжнародні стандарти, це «загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус

особи і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження» [35, с. 31].

У цілому запропоновані визначення міжнародних стандартів прав людини є досить змістовними, але, на нашу думку, не можна погодитись із твердженням Т.М. Слінько щодо встановлення всіма міжнародно-правовими актами меж звуження прав людини, так як досить часто ними передбачена лише можливість обмеження закріпленого обсягу прав законодавством конкретної держави [36, с. 19]. Прикладом може слугувати Конвенція ООН про права дитини 1989 р. [37], де у частині другій ст. 6 передбачається, що держави-учасниці забезпечують виживання і здоровий розвиток дитини у максимально можливій мірі. Тобто у документі не закріплено мінімального переліку заходів, які повинна вживати держава для забезпечення дитині первинного права на життя, вони визначаються з огляду на національні можливості.

Більш конкретизоване поняття міжнародних стандартів прав людини сформульовано в наукових працях П.М. Рабіновича, який у його зміст включив майже всі ключові ознаки цієї правової категорії. Так, на думку вченого, «міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру» [38, с. 24].

Різновидом міжнародних стандартів прав людини є міжнародні стандарти права на соціальний захист, які М.М. Шумило пропонує також називати «міжнародні стандарти у сфері соціального захисту» та визначає як «соціальний мінімум, що встановлюється міжнародними нормативно-правовими актами, який є обов'язковим для країн-підписантів та дає можливість непрацездатним особам реалізувати свої права та свободи у повному обсязі на рівні з працездатними» [39, с. 244].

А.М. Юшко та Н.М. Швець пропонують міжнародні стандарти права на соціальний захист визначати в якості «комплексу норм, який за-кріплений в міжнародно-правових актах, що визначають гідні умови життєдіяльності людей, забезпечують розвиток особи та соціальну захищеність» [40, с. 95]. Вказані стандарти визнаються законодавством кожної держави шляхом підписання та ратифікації міжнародних договорів, а надалі повинні бути імплементовані та застосовані до наявних у цій країні умов.

С.І. Запара пропонує таке визначення міжнародних соціальних стандартів: «міжнародний соціальний стандарт – це впорядкована система універсальних міжнародних норм та принципів, розроблених на основі

взаємних угод між державами щодо питань, пов'язаних зі створенням економічного, політичного, соціального, культурного і правового середовища, яке б дозволило людям досягати соціального розвитку» [41, с.540].

У цілому запропоновані науковцями визначення міжнародних стандартів містить ключові ознаки цієї категорії, які дозволяють її виокремити серед інших схожих правових понять. Водночас, запропоновані А.М. Юшко, Н.М. Швець та С.І. Запарою дефініції є надто абстрактними, оскільки у глобальному розумінні всі міжнародні стандарти прав людини спрямовані на забезпечення її соціального розвитку, що неможливий у середовищі обмеження її прав та свобод.

На відміну від міжнародних європейські стандарти права на соціальний захист є дещо обмеженими за сферою поширення. Як зазначає Л.Ю. Малюга європейські соціальні стандарти – це впорядкований між державами-учасницями ЄС комплекс єдиних вимог щодо забезпечення для громадян соціальної безпеки і можливостей соціального розвитку з метою реалізації ними соціальних прав та свобод [42, с. 72].

В.Л. Костюк, під європейськими соціальними стандартами розуміє «сукупність норм, положень і стандартів концептуального характеру, які містяться в міжнародно-правових актах, ухвалених уповноваженими європейськими інституціями, та спрямовані на розвиток ефективної моделі соціального захисту». У вузькому значенні європейські соціальні стандарти, на думку В.Л. Костюка, це «сукупність визнаних та закріплених відповідно до основоположних європейських міжнародно-правових актів соціальних прав людини» [43, с. 69-70].

Таким чином, на нашу думку, питання відповідності національного законодавства у сфері соціального захисту населення відповідним європейським стандартам у науці права соціального забезпечення не є новим, тим не менше, видається що з жодною з цитованих позицій науковців щодо визначення поняття європейських стандартів права на соціальний захист не можна погодитися беззаперечно.

Погоджуємося з точкою зору В.Л. Костюка, що існування європейських соціальних стандартів пов'язано з нормотворчою діяльністю європейських інституцій, перелік яких не вичерпується виключно органами ЄС. Дещо обмеженим вважаємо підхід Л.Ю. Малюги до визначення досліджуваного поняття, відповідно до якого європейські соціальні стандарти спрямовані на забезпечення єдиної соціальної політики виключно держав-членів ЄС.

Своєю чергою, необґрунтованим є визначення В.Л. Костюком європейських соціальних стандартів через «сукупність норм, положень і стандартів концептуального характеру». Запропоноване науковцем ви-значення не можна вважати досконалим з точки зору юридичної техніки, оскільки воно жодним чином не розкриває змісту досліджуваного поняття.

Доцільно звернути увагу, що «європейські стандарти права на соціальний захист є лише одним з видів міжнародних стандартів відповідного права, а,

отже, їм притаманні всі ті ознаки, зміст яких був досліджений вище. Водночас особливістю стандартів досліджуваного виду є сфера їх поширення, яка обмежується виключно державами, які належать до Європи як частини світу. Однією з таких держав як раз і є Україна» [44, с. 109].

Сьогодні Рада Європи ухвалила більше 150 актів із питань прав людини, у тому числі й тих, що містять соціальні стандарти [45, с. 96].

У сучасних умовах цифровізації усіх процесів соціального життя у Європейських та Україні є масштабне впровадження інноваційних технологій у соціальну сферу. Соціальні інновації базуються на досягненнях науково-технічного прогресу й втілюються у всі сфери людської діяльності, у тому числі – і соціальну. Виходячи із сучасних умов розвитку суспільства виділяються характерні ризи інноваційної соціалізації, що проявляються як основні тренди:

– зростання ролі людського розвитку у забезпеченні конкурентних переваг національної економіки;

– визнання соціальної значущості дослідника-науковця як основної рушійної сили економічного розвитку та необхідності всебічної підтримки формування інтелектуального потенціалу та умов для його реалізації;

– формування та розвиток людино-орієнтованих послуг, що враховують комплекс соціальних, творчих, особистісних прагнень і потреб які характеризують людину з позиції її особистості;

– зростання значущості нематеріальних потреб у структурі мотиваційної піраміди;

– перехід значної частини соціальних послуг в електронні системи, що передбачають наявність зворотного зв’язку з компаніями та враховують базову потреби й переваги людини;

– всебічна інформатизація соціального розвитку [3, с. 6-11].

Таким чином, соціальні стандарти є пріоритетними для соціальної політики держави щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також для формування фінансових ресурсів, які спрямовуються на їх реалізацію. За допомогою соціальних стандартів реалізується у життя стратегічна мета сучасної цивілізованої держави – забезпечити високі стандарти життя та рівний доступ її громадян до суспільних благ та послуг.

З урахуванням аналізу європейських соціальних стандартів пропо-нуємо їх закріплення у Соціальному Кодексі України про необхідність прийняття якого неодноразово наголошувалось вченими у галузі права соціального забезпечення.

3. Європейські соціальні стандарти: проблеми імплементації в законодавство і практику України

Вступ до Європейського Союзу процес тривалий і особливий для кожної держави, що прагне стати членом Союзу. Не дивлячись на те, що кожна держава за формою, процедурою, критеріями оцінки, проходить однаковий

процес, шлях набуття членства у кожного свій. На шляху інтеграції України до Європейського співтовариства одним із пріоритетних її завдань є забезпечення реалізації визначених Основним законом України прав та свобод людини і громадянина. Процес вступу до Європейської спільноти може зайняти тривалий час і це можуть бути десятиріччя. Це залежить від багатьох причин як економічного так і політичного характеру.

До прикладу, Німецька Демократична Республіка приєдналася до Європейського Союзу у 1990 р. без офіційних переговорів, оскільки стала частиною Федеративної Республіки Німеччини, яка вже була членом ЄС. Туреччина своєю чергою ще у 1987 р. подала заявку на вступ до Європейського економічного співтовариства (нині – ЄС), у 1999 р. отримала статус кандидата у члени ЄС і з того часу євроінтеграційний процес відновлюється або призупиняється. Цікавими є також приклади Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, яке нара-зі є єдиною країною, яка відмовилась від членства в ЄС і вийшла з Союзу у 2020 р., та Ісландії, яка відкликала свою заявку на вступ у 2015 р.) [46].

Європейська інтеграція є вибором українського народу, який ґрунтується на усвідомленні історичної ідентичності та спільності із європейськими країнами на підставі рівності громадян незалежно від статі, походження , кольору шкіри та ін.

Шлях України до цього тривав десятиріччя, залишаючи позаду визначальні події, такі як: Помаранчева Революція (листопад-грудень 2004 р.), Революція Гідності (листопад 2013-лютий 2014 р.). Усі ці події свідчать про прагнення України бути Європейською країною, де людина, її права, у тому числі право на соціальний захист, не тільки проголошені, але й реалізовані та надійно захищені. Російська агресія не тільки не припинила це прагнення, але й не дивлячись на значні труднощі, що спричинила війна, прискорила цей процес.

Одним з найважливіших завдань для України на цьому шляху є удосконалення вітчизняного законодавства про соціальний захист та приведення його у відповідність до європейських соціальних стандартів. Тож, проаналізуємо процес імплементації європейського соціального законодавства в законодавство України.

Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS № 163) від 03.05.1996 р. [13] є одним із найважливіших нормативно-правових актів європейського соціального законодавства. Ратифікація Україною Європейської соціальної хартії (переглянутої) 14 вересня 2006 р. [47] є важливим етапом України щодо імплементації європейських стандартів в соціального законодавства України. Але слід відмітити, що Україна приєдналась не до усіх статей Хартії, а тільки до 27 статей та 74 пунктів станом на момент ратифікації, та до пунктів 3, 4 статті 12, згодом згідно із Законом України «Про внесення зміни до пункту 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 17.05.2017 р. № 2034-VIII [48]. Слід відзначити, що Україна не взяла на себе зобов’язання стосовно таких прав: установлення щорічної

оплачуваної відпустки тривалістю не менше чотирьох тижнів; визнання права працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм та їхнім сім'ям достатній життєвий рівень. Крім того, Україна не взяла на себе зобов'язання започаткувати систему соціального забезпечення та підтримувати її функціонування на задовільному рівні і не ратифіковано норми, присвячені здійсненню права на соціальну та медичну допомогу й правам трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей на захист і допомогу. Залишаються незахищеними права працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця, а також нератифіковане право щодо встановлення цін на житло, доступних для малозабезпечених осіб. Не зважаючи на такі моменти, важливим досягненням України є те, що Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS № 163) від 03.05.1996 р. є ратифікованою в Україні, тобто є частиною національного законодавства. Приєднавшись до цих норм, Україна підтвердила свій європейський вибір і взяла на себе зобов'язання наблизити правове регулювання соціального захисту та забезпечення населення до європейських стандартів [42, с.18].

Стаття 48 України визначає право кожної людини та громадянина на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Слід зазначити, що в останні роки в Україні значно загострилися проблема щодо дотримання права на достатній життєвий рівень. Події, які здійснюються в Україні, не могли не відобразитись на фінансовому становищі більшості українців. Значно зменшився обсяг соціальної допомоги громадян, що, з одного боку, виправдано воєнним станом в державі, але це порушує конституційні права людини. Так, з березня 2024 р. значна кількість тимчасово переміщених осіб втратила право на отримання грошової допомоги, яка компенсувала витрати на проживання. Зростання цін на паливо зумовило підвищення тарифів на перевезення пасажирів у громадському транспорті; відбулось чергове підвищення тарифів на електроенергію, що майже вполовину збільшило витрати громадян за цією статтею видатків; підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги є одним із основних факторів високої інфляції; девальвація гривні призвела до зростання цін тощо. У частині набору продовольчих товарів спостерігається невідповідність медичним нормам споживання продуктів харчування. Тобто ситуація щодо права на достатній життєвий рівень залишається досить проблематичною і має тенденцію до погіршення через військову агресію з боку Росії. Є порушення пенсійних прав громадян. На січень 2023 р. в Україні зареєстровано 10,7 мільйонів пенсіонерів [49]. Отже соціальний захист цієї категорії заслуговує на особливу увагу. Але судова практика свідчить про численні порушення соціальних прав цієї категорії.

Так, в аналітичному огляді стану здійснення правосуддя у 2020 р., проведеному Державною судовою адміністрацією, відмічене, що до адміністративних судів надійшло у 457 тисяч справ упродовж року, що на 22% більше ніж у попередньому році. Серед справ, які розглядали окружні

адмінсуди, справи зі спорів з приводу реалізації публічної полі-тики у сфері соціального захисту громадян становили 45,2 % (80240 справ). Крім того, за рік кількість розглянутих справ цієї категорії зросла на 61% порівняно з минулим роком. Причому пенсійні справи складають приблизно 20% від загальної кількості, що розглядається даним судом [50]. Однак, справедливо відмітити, що державою зроблені значні кроки у реформуванні соціального законодавства. Наприклад, Законом України від 24.03.2022 р. № 2153-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»» внесені зміни у зв'язку з наданням Законом «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» добровольцям Сил територіальної оборони Збройних Сил України статус ветеранів війни, а також визначенням статусу категорію осіб – сім'ї загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України [51]. Прийнято зміни до 24 спеціальних законодавчих актів, які регулюють питання забезпечення соціальних прав і гарантій вказаних категорій осіб, зокрема, щодо: переважного права на залишення на роботі (зміни до Кодексу законів про працю України); забезпечення безоплатної психологічної допомоги військовослужбовцям (зміни до Закону «Про соціальний і право-вий захист військовослужбовців та члені їх сімей»); уточнення положень щодо віднесення осіб до непрацездатних членів сім'ї; порядку надання відпусток (зміни до Закону «Про відпустки»); розширення кола здобувачів освіти, яким забезпечується особливий захист (зміни до Закону «Про професійну (професійно-технічну) освіту») тощо. Реалізація змін, внесених до низки відповідних законодавчих актів, обумовить розширення соціальних прав ветеранів війни, їх сімей, та членів родин загиблих (померлих) ветеранів.

Актуальним питанням сьогодення є запозичення європейського досвіду щодо надання соціальних послуг.

Реалізація механізму надання соціальних послуг в Україні здебільшого зводиться до того, що більшість видів допомоги надається за формальними ознаками, а не через реальну нужденність та без спрямування на усунення проблем, що виникли. В той час, як пріоритетними мають стати заходи, спрямовані на використання наявного потенціалу клієнта та його соціального залучення й адаптації. Проте такий підхід неможливо реалізувати без системи обміну інформацією щодо надання інших видів соціальної допомоги, а це в свою чергу, унеможливлює застосування комплексного підходу. Тобто будь-яка підтримка має надаватися виходячи з реальних потреб та конкретних життєвих обставин.

Сталість розвитку ринку надання соціальних послуг України може бути досягнуто при забезпеченні балансу ефективної економічної та соціальної сфер. Проте такі перетворення можливі за умови використання європейського досвіду системи соціального захисту, зміни свідомості громадян, системи цінностей, норм, традицій, самого ставлення громадян до системи соціальної підтримки. Природньо цей процес не може відбутися без урахування сучасних

тенденцій розвитку суспільства, визначення механізму надання соціальних послуг з урахуванням наукових знань та наявного досвіду його реалізації в європейських країнах [52, с.87-88].

Наступним нормативно-правовим актом, який закріплює європейські соціальні стандарти, є Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS № 139) від 06.11.1990 р. [53], як зазначає І.В. Новосельська, він являє собою орієнтир європейської моделі соціального забезпечення, заснованої на соціальній справедливості [54, с. 44]. Кодекс передбачає соціальні стандарти, які держави повинні забезпечувати у зв'язку з соціальними ризиками. Одним із ризиків є досягнення визначеного віку. Так у статті 26 визначено, що обставиною, за якої надається допомога, є період життя після досягнення визначеного віку, а визначений вік повинен не перевищувати 65 років, якщо не буде обґрунтовано більш похилий вік. Відповідно, держави, які ратифікували цей нормативно-правовий акт, взяли на себе обов'язок встановити мінімальний стандарт виходу громадян на пенсію у віці, який не перевищує 65 років. Що стосується пенсійних прав, то в Україні на сьогодні існують порушення соціальних прав, у тому числі – пенсійних. Крім того, залишається невирішеною проблема виконання судових рішень, у тому числі з соціальних питань. Щороку на виплати тільки за боргом по пенсійним виплатам виділяється близько 100 млн грн. У 2023 р. уряд знайшов на погашення боргів лише близько 360 млн грн. На серпень 2023 р. заборгованість держави за програними пенсійними справами становила близько 50 млрд. грн. [55].

Невиконання остаточних судових рішень стало системною проблемою для України. Причому кількість невиконаних рішень судів тільки зростає і це стало загрозою для системи правосуддя у цілому. Вона все очевидніше усвідомлюється прогресивною частиною суспільства як реальна загроза справедливому судочинству і взагалі принципу верховенства права.

Крім того, Україна багато років поспіль перебуває під увагою Комітету Міністрів Ради Європи, який слідкує за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Це свідчить про те, що в нашій державі є ще багато проблем, пов'язаних із виконанням як рішень національних судів, так і рішень Європейського суду з прав людини. Ефективне виконання судових рішень здатне значно підвищити рівень довіри громадян як до влади в цілому, так і до судової зокрема.

Слід наголосити, що Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 7 листопада 2018 р. № 9-р/2018 зазначив: «зміни законодавства у соціальній сфері, складна фінансово економічна ситуація, потреба в забезпеченні збалансованості Державного бюджету України не повинні призводити до порушення гідності людини, яка належить до фундаментальних цінностей, захищених Конституцією України, та становить основу системи конституційного захисту прав і свобод людини і громадяни-на» [56].

Залишаються невирішеними питання перерахунків пенсій працівникам правоохоронних органів у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення не дивячись на те, що Конституційний Суд України зазначив, що «норми-принципи частини п'ятої статті 17 Конституції України щодо забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, є пріоритетними та мають безумовний характер; тобто заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами не можуть бути скасовані чи звужені» [57].

Хартія Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 р. прийнята Радою Європейського Співтовариства на пропозицію Європейської Комісії та після консультацій з Економічним і Соціальним Комітетом та Європейським Парламентом є наступним важливим документом, який містить соціальні європейські стандарти [58].

Слід наголосити на тому, що соціальні стандарти, закріплені у Хартії, стосуються вузького кола суспільних відносин, зокрема трудових та тісно пов'язаних із трудовими відносин. Аналіз змісту цього документу свідчить про те, що більшість з них знайшли відображення у законодавстві України про працю. Але, на наш погляд проблеми регулювання трудових відносин в Україні потребують обґрунтованого вирішення. Опублікування Мінекономіки проекту Закону «Про працю» 23 вересня 2023 р. викликало полеміку серед науковців і практиків. Проект впроваджує чимало нових інструментів для більш гнучкої та варіативної взаємодії роботодавця і працівника. Однак, на нашу думку, доцільно все ж таки прийняття Трудового Кодексу, оскільки тільки кодифікований нормативний акт у галузі може охопити весь комплекс відносин щодо застосування праці. Не дивлячись на дискусію, що виникла при обговоренні законопроекту, варто зазначити, що попри наявність деяких недосконалих норм, законопроект є результатом ретельної і глибокої роботи людей, які розуміють як працює бізнес в сучасних умовах, які норми є концептуально застарілими і які завдання потребують вирішення, аби створити європейські умови для взаємодії працівника і роботодавця.

Таким чином, відповідність законодавства України Європейським стандартам захисту соціальних прав громадян, формування одноманітної практики застосування законодавства у сфері соціальних стандартів по всій території України, забезпечення єдиного та справедливого підходу до соціального захисту громадян сприятимуть прискоренню приєднання України до Європейської спільноти.

Висновки

З метою відповідності законодавства України про соціальне забезпечення європейським соціальним стандартам, а також для узгодження та ліквідації

протиріч та прогалин вважаємо за необхідне провести кодифікацію нормативних актів, що регулюють соціальні права громадян України. Соціальні стандарти є пріоритетними для соціальної політики держави щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також для формування фінансових ресурсів, які спрямовуються на їх реалізацію. За допомогою соціальних стандартів реалізується у життя стратегічна мета сучасної цивілізованої держави – забезпечити високі стандарти життя та рівний доступ її громадян до суспільних благ та послуг.

З урахуванням аналізу європейських соціальних стандартів пропонується їх закріплення у Соціальному Кодексі України про необхідність прийняття якого неодноразово наголошувалось вченими у галузі права соціального забезпечення.

У зв'язку з проблемою невиконання судових рішень щодо захисту соціальних прав при прийнятті Закону України «Про державний бюджет» слід обґрунтовано враховувати видатки на забезпечення соціальних прав громадян України з метою їх належної реалізації.

Відповідність законодавства України Європейським стандартам захисту соціальних прав громадян, формування одноманітної практики застосування законодавства у сфері соціальних стандартів по всій території України, забезпечення єдиного та справедливого підходу до соціального захисту громадян сприятимуть прискоренню приєднання України до Європейської спільноти

Список використаних джерел

1. Данішевська В. Вітальне слово Голови Верховного Суду Вален-тини Данішевської: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції» (м. Київ, 4 вересня 2020 р.). Київ. 2020. 424 с.

2. Малюга Л.Ю. Адаптація соціального законодавства України до соціального законодавства Європейського Союзу: автореф. дис. … док. юрид. наук: 12.00.05. Київ: Київський Національний університет ім. Т.Г.Шевченка, 2020. 41с.

3. Іртищева І.О., Гуріна О.В., Работін Ю.А. Можливості імплементації досвіду соціального розвитку країн ЄС у вітчизняну практику. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2018. Вип. 20. Ч. 2. С. 6-11.

4. Мельник Я.Я. Захист соціальних прав : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 224 с.

5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://lawyersunion.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Deklaratsiya-prav-lyudyny.pdf (дата звернення: 03.02.2026).

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.02.2026).

7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 03.02.2026).

8. Мудрий Я. М. Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції – Glossary of Terms on European Integration : словник / за ред. М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. Київ : Міленіум, 2009. 588 с.

9. Крижна В. Соціальні права громадян: соціальний захист та соціальне забезпечення. *Соціальні права та їх захист Адміністративним судом*: Матеріали ІІІ Міжнародної науково практичної конференції (м. Київ, 5-6 липня 2020 р.). Київ. С. 70-73.

10. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Кон-сум, 2001. 636 с.

11. Рабінович П. Межі прав людини (деякі питання загальної тео-рії). Український часопис прав людини. 1997. №3-4. С13-18.

12. Велика українська юридична енциклопедія. Київ : Видавництво «Людмила», 2020: Право соціального забезпечення / редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Ч.І. Чани-шева, Н.М. Вапнярчук. 2020. С. 783-785.

13. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. №51. Ст. 2096. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 03.02.2026).

14. Конституція Польської Республіки від 02 квітня 1997 р. URL: https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf (дата звернення: 03.02.2026).

15. Конституція Португалії від 2 квітня 1976 р. URL: https://legalns.com/download/books/cons/portugal.pdf (дата звернення: 03.02.2026).

16. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служ-би, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 р. №2262-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text (дата звернення: 03.02.2026).

17. Про заходи законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. № 3668-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 12-13. Ст.82. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text (дата звернення: 03.02.2026).

18. Єзеров А.А. Захист прав ветеранів АТО/ООС, інших військово-службовців адміністративними судами України / упоряд.: Рудковська М.Ю. 2022. 201 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/230212_1747_ZPV_prew_130223.pdf (дата звернення: 03.02.2026).

19. Рішення Європейського Суду з прав людини від 28.11. 1999 року «Брумереску проти Румунії». URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO2355 (дата звернення: 24.04.2024).

20. Рішення Європейського Суду з прав людини від 29 листопада 2016 р. «Парафія греко-католицької церкви міста Люпені та інші проти Румунії». URL: рішення ЄСПЛ від 29 листопада 2016 р. (дата звернення: 03.02.2026).

21. Рішення ЄСПЛ від 22 листопада 1995 р. «С.В. проти Сполученого Королівства» (*S.W. v. the United Kingdom*), № 20166/92, § 36). URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/echr/7.docx (дата звернення: 03.02.2026).

22. Ухвала Верховного Суду від 12.01.2023 року по справі № 380/24477/21 URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108480610&red=100003de8f51066a04c617cb94947afa29310f&d=5 (дата звернення: 03.02.2026).

23. Бориченко К.В. Право на соціальний захист як соціальне право особистості. *Одеські юридичні читання*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 листопада 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 74-77.

24. Сенюта І.Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я: монографія. Львів: Астролябія, 2007. 224 с.

25. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.02.2026).

26. Декларація про право на розвиток від 4 грудня 1986 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU86005R (дата звернення: 03.02.2026).

27. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.07.1950 р., ратифікована Законом від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.02.2026).

28. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серпня 1975 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/994_055 (дата звернення: 03.02.2026).

29. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 03.02.2026).

30. Князькова Л.М. Захист соціальних прав громадян України на шляху до Європейської інтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. С.163-167.

31. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. Ст.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 03.02.2026).

32. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text (дата звернення: 03.02.2026).

33. Ілічок Б.І. Соціальні стандарти України: перспективи змін. Еко-номіка і суспільство. Випуск 7. 2016. С.653-659.

34. Руднєва О.М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України: теоретична характеристика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2011. 20 с.

35. Слінько Т.М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав лю-дини та їх відображення в Конституції України. *Права людини і демократія*: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 30-34.

36. Гончаренко О. Поняття міжнародних стандартів прав дитини: теоретичний аспект. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. Вип. 3 (12). С. 18-21.

37 Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. №1. С. 205.

38. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. №1. С. 19-29.

39. Шумило М.М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захи-сту. *Університетські наукові записки*. 2012. №3. С. 243-249.

40. Юшко А.М., Швець Н.В. Міжнародні соціальні стандарти: навч. посіб. / ред. В.В. Жернакова. Харьков: Нац. ун-т «Юрид. акад. УкраїниІм. Ярослава Мудрого», 2013. 121 с.

41. Запара С.І. До питання про сутність міжнародного соціального стандарту. *Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення*: тези доп. та наук. повідом. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Кросроуд. 2011. С. 443-447.

42. Малюга Л.Ю. Європейські соціальні стандарти: сучасний стан та шляхи імплементації у соціальне законодавство України. *Журнал Східноєвропейського права*. 2018. №48. С. 70-76.

43. Костюк В.Л. Європейські соціальні стандарти в контексті су-часної моделі джерел права соціального забезпечення: науково-теоретичний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 68-73.

44. Бориченко Е.В. Европейские стандарты права на социальную защиту: теоретико-правовой аспект. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2019. № 3 (37). С. 107-110.

45. Новосельська І., Котул В. Основне значення міжнародних соці-альних стандартів у законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 95-97.

46. Шевченко С. Кроки адаптації Українського законодавства до європейських стандартів: історична ретроспектива та порядок денний URL: https://jurfem.com.ua/kroky-ukrayiny-v-adaptatsiyi-ukrayinskoho-zakonodavska-do-europeyskykh-standartiv/ (дата звернення: 03.02.2026).

47. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 14.09.2006 р. № 137-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. N 43. Ст. 418. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16#Text (дата звернення: 03.02.2026).

48. Про внесення зміни до пункту 2 Закону України «Про ратифі-кацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)»: Закон України від 17.05.2017 № 2034-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 24. Ст. 279. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2034-19#Text (дата звернення: 03.02.2026).

49. Коробкін С. У 2022 році кількість пенсіонерів зменшилась, а розмір пенсії збільшились. URL: https://social.com.ua/pensiya/u-2022-roczi-kilkist-pensioneriv-zmenshylasya-a-pensiyi-zrosly/ (дата звернення: 03.02.2026).

50. Олена Осіпова. Наслідки реформи 2017 р.: розширення юрисдик-ції чи задуха від справ. *Газета Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/148904naslidki_procesualnoi_reformi2017_rozshirennya_yurisdikcii_.html (дата звернення: 03.02.2026).

51. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»» внесені зміни у зв'язку з наданням За-коном «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: За-кон України від 24.03.2022 р. № 2153-IX. Відомості Верховної Ради Украї-ни. 2022. №1. Ст.2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2153-20#Text (дата звернення: 03.02.2026).

52. Коваль К.П. Механізми надання соціальних послуг на основі Європейських стандартів: дис. ...:док. філософії: Національний універси-тет «Чернігівська політехніка» МОН України, Чернігів, 2021. 236 с.

53. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS N 139): Міжнародний документ від 06.11.1990 № ETS N 139 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_651#Text (дата звернення: 03.02.2026).

54. Новосельська І., Руше М. Кодифікація законодавства України із соціального забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 43-45.

55. Ярослав Вінокуров. Держава заборгувала пенсіонерам 66 міль-ярдів за програними судовими справами. *Економічна правда*. 07.03.2024 р. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/7/710875/ (дата звернення: 03.02.2026).

56. Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 р. № 9-р/2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text (дата звернення: 03.02.2026).

57. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 р. № 7-рп/2016. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16 (дата звернення: 03.02.2026).

58. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників: Міжнародний документ від 09.12.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text (дата звернення: 03.02.2026).

Анотація

Дослідження присвячено імплементації міжнародних соціальних стандартів у законодавство України. Автором зроблено висновки про те, що соціальні права є важливою складовою в правовій системі, як такі, що регулюють відносини у ключових сферах суспільства. Ці права складають основу життєдіяльності людини, громадянина, вони посідають важливе місце в загальній системі права та в системі індивідуальних і колективних прав людини та громадянина. Права людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності сучасних цивілізованих соціальних правових держав, а утвердження і забезпечення прав є їх ключовим завданням та головним обов'язком.

Проведено науковий аналіз міжнародного та національного законодавства щодо соціальних прав громадян. Розглянуто особливості захисту соціальних прав громадян України у зв'язку з тим, що Україну прийнято кандидатом у члени Європейської спільноти. У дослідженні акцентовано увагу на тому, що соціальні права людини та громадянина визнаються міжнародним та національним законодавством, які передбачають створення необхідних умов для реалізації соціальних прав людини та громадянина.

Проаналізовано європейські соціальні стандарти як впорядкований між державами-учасницями ЄС комплекс єдиних вимог щодо забезпечення для громадян соціальної безпеки і можливостей соціального роз-витку з метою реалізації ними соціальних прав та свобод. Відзначено що соціальні стандарти є пріоритетними для соціальної політики держави щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також для формування фінансових ресурсів, які спрямовуються на їх реалізацію. За допомогою соціальних стандартів реалізується у життя стратегічна мета сучасної цивілізованої держави – забезпечити високі стандарти життя та рівний доступ її громадян до суспільних благ та послуг.

З урахуванням аналізу європейських соціальних стандартів авто-ром пропонується їх закріплення у Соціальному Кодексі України про необхідність прийняття якого неодноразово наголошувалось вченими у галузі права соціального забезпечення.

Проаналізовано проблеми імплементації європейських соціальних стандартів у законодавство України та судову практику. Автор наголошує на проблемі невиконанні судових рішень щодо захисту соціальних прав громадян України. Невиконання остаточних судових рішень стало системною проблемою для України. Причому кількість невиконаних рішень судів тільки зростає і це стало загрозою для системи правосуддя у цілому. Вона все очевидніше усвідомлюється прогресивною частиною суспільства як реальна загроза справедливому судочинству і взагалі принципу верховенства права.

Автором зроблено висновок про те, що відповідність законодавства України Європейським стандартам захисту соціальних прав громадян, формування одноманітної практики застосування законодавства у сфері

соціальних стандартів по всій території України, забезпечення єдиного та справедливого підходу до соціального захисту громадян сприятимуть прискоренню приєднання України до Європейської спільноти.

Information about the authors:
Kniazkova Liubov
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
Associate Professor of Law Department
Mariupol State University
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6681-980X